

*Л. А. Слатвінська,
к. е. н, доцент кафедри технологій та організації туризму і готельно-
ресторанної справи
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини*

ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ЕКОНОМІЧНИЙ ВЕКТОР

*L. A. Slatvinska,
Ph. D. associate professor of the Department of Technologies and Organization of
Tourism and Hotel and Restaurant Business,
Pavlo Tychyna
Uman State Pedagogical University*

ORGANIZATION OF EXCURSION ACTIVITIES: ECONOMIC VECTOR

У статті проведено аналіз організації екскурсійної діяльності в аспекті розвитку національної індустрії туризму. Досліджено основні вектори розвитку екскурсійної діяльності в Україні, які розвиваються у напрямку розширення співробітництва та нарощування потенціалу, відповідності до ринкових тенденцій організації екскурсійної діяльності, активізації вагомості впливу екскурсійної діяльності на розвиток культурного, стійкого, відповідального, доступного і етичного внутрішнього та міжнародного туризму спрямованого на створення нових робочих місць і підприємництва.

Встановлено, що одним із найактуальніших питань організації екскурсійної діяльності є удосконалення організаційно-економічного механізму з використанням передового досвіду провідних країн-лідерів світу туристичної індустрії, враховуючи туристично-екскурсійний потенціал України.

The article analyses the organisation of excursion activity in terms of the national tourism industry development.

It is researched the basic vectors of the development of excursion activity in Ukraine which is developing in the direction of increased cooperation and building capacity.

Corresponding to market tendencies of the organization of excursion activities, activation of the influence of excursion activity on the development of cultural, sustainable, responsible, accessible and ethical domestic and international tourism that is aimed at new jobs and businesses creation.

It is established that one of the most pressing questions of excursion activity's organisation is to improve the organisational - economic mechanism using the best practices of leading countries leaders of the world tourism industry, taking into account the tourist and excursion potential of Ukraine.

Ключові слова: організація екскурсійної діяльності, туристична індустрія.

Key words: organization of excursion activities, tourism industry.

Постановка проблеми. З точки зору економіки і менеджменту організація екскурсійної діяльності в сучасних умовах розвитку туристичної індустрії України націлена забезпечувати зростання інноваційно-інвестиційного потенціалу національної економіки. Організація екскурсійної діяльності як пріоритетний напрямок індустрії туризму формує у визначених межах економічну, науково-культурну, освітню, екологічну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки. Сучасні цілі організації екскурсійної діяльності орієнтовані на удосконалення і розвиток в першу чергу внутрішнього та міжнародного туризму, що у свою чергу вимагає якості виробничих і управлінських процесів, які мають бути відображені у гармонізації стандартів із світовими вимогами, в першу чергу з ЄС.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок в теорію і практику екскурсійної діяльності як одного із пріоритетних напрямків розвитку економіки туризму зробили вітчизняні і закордонні науковці. Питанням розвитку організації екскурсійної діяльності в аспекті розвитку індустрії туризму України присвячено багато наукових праць українських учених. Серед них наукові розробки таких науковців як В. Бабарицька, А. Короткова, О. Малиновська [1], С. Галасюк [2], С. Нездоймінов [2, 4, 5, 6], О. Любіцева [3], Т. Сокол [7], Л. Альтгайм [8], А. Боева [9], А. Воронина [10], С. Голубничая [11], И. Савина [12], І. Чагайда [13], В. Зінченко [14], О. Романенко [15]. Передумовою розвитку індустрії туризму є інклюзивне зростання, макроекономічні проблеми інклюзивного зростання досліджували А. Базиліук, О. Жулин [17].

Вчені у своїх дослідженнях виділяють особливе місце методиці організації екскурсійної діяльності, що в основному охоплює мікрорівень розвитку даної наукової проблеми, проте мало уваги приділяють глибинному аналізу умов та факторів впливу на розвиток екскурсійної діяльності як складової економіки туризму. Виходячи з цього, виникла об'єктивна необхідність дослідження організації екскурсійної діяльності та впливу її на розвиток мікро-, мезо-, макро-організаційно-економічних факторів, що формують вектор розвитку економіки туризму за умов інтеграції.

Постановка завдання. Метою дослідження є проведення аналізу сучасних тенденцій організації екскурсійної діяльності. Оцінка і аналіз розвитку екскурсійної діяльності та впливу на неї сучасних тенденцій

розвитку туристичної індустрії. Визначення перспектив та розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності організації екскурсійної діяльності з урахуванням вимог суттєвої активізації впровадження інновацій і стандартів інформаційного суспільства як мотиватора розвитку економічних відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток екскурсійної діяльності стимулює зайнятість, розвиток підприємництва, інвестицій в інфраструктуру і транспорт, збереження національної спадщини, а також розвиток стимулюючих факторів, які сприяють поліпшенню якості життя місцевого населення і гостей країни.

У зв'язку із зростанням обсягу екскурсійних послуг на ринку організованого туризму цей напрямок наукових і практичних досліджень отримав особливу увагу, що викликано різними причинами. По-перше, підвищення культурного й освітнього рівня суспільства в цілому. По-друге, розширення цілей самого туризму, так відправляючись у туристську подорож не завжди на перший план ставляться тільки рекреаційні цілі. Перебуваючи на відпочинку, сучасні споживачі туристичних послуг бажають також задовольнити й інтереси пізнання, освіти і духовного розвитку. По-третє, пов'язане із тлумаченням самого поняття «туристичний продукт» як комплексу послуг надаваного туристові в ході подорожі. Відповідно до рекомендацій Всесвітньої туристської організації (ВТО) даний комплекс повинен включати не менш, ніж три послуги у вільній комбінації. Згідно із Законом України «Про туризм», туристський продукт – це «попередньо розроблений комплекс туристичних послуг, що поєднує не менше, ніж дві такі послуги, що реалізується або пропонується для реалізації за певною ціною, до складу якого входять послуги перевезення, послуги розміщення та інші туристичні послуги, не пов'язані з перевезенням і розміщенням (послуги з організації відвідувань об'єктів культури відпочинку й розваг, реалізації сувенірної продукції й інше)» [18]. Зрозуміло, що типові туристські послуги представляють: розміщення, харчування й перевезення туристів. Але з огляду на історичний розвиток вітчизняного та міжнародного туризму, а також сучасної національної законодавчої бази екскурсії стають четвертою характерною туристською послугою, причому іноді граючи головну роль при виборі регіону подорожі. По-четверте, зростає пропозиція суто екскурсійних програм, тобто турів, основною метою яких є відвідування й знайомство з історичними, культурними та іншими визначними пам'ятками певного регіону. І відповідно сформувався окремий вид туризму – екскурсійний туризм.

Компанець К. [19, с. 7] у своєму дисертаційному дослідженні виділяє такі основні принципи формування конкурентоспроможного туристичного продукту: соціально-культурного спрямування, що передбачає врахування соціальних та культурних уподобань споживачів туристичної галузі, вивчення статистичної, анкетної та інформативної доступності при створенні туристичного екскурсійного маршруту; соціально-економічного спрямування, що передбачає мінімізацію собівартості туристичного продукту

щодо задоволення туристичних потреб споживача туристичною екскурсійною послугою; цілеспрямованості, що передбачає врахування цілей споживача туристичної екскурсійної послуги та вивчення попиту на тематичні екскурсії на туристичному ринку; ефективності, що передбачає врахування специфіки дій по реалізації туристичної екскурсійної послуги з максимальним задоволенням уподобань туриста, що веде до збільшення туристичних потоків; системності, що передбачає безперервний зв'язок при створенні нового конкурентного туристичного продукту, екскурсійної послуги між усіма інфраструктурними одиницями.

Організація екскурсійної діяльності в Україні у аспекті підвищення ефективності туристичної індустрії має великі перспективи, які можуть стати реальністю завдяки реформуванню та дотриманню організаційних, економічних, правових, культурних, освітніх, наукових, екологічних, інформаційних та стандартизаційних вимог шляхом інноваційного інвестування економіки.

У процесі вивчення соціально-економічного явища «організація екскурсійної діяльності» виникає потреба розгляду дефініцій: «організація», «екскурсія», «діяльність». Професор Й. С. Завадський [20] поняття «організація» обґрунтовує наступним чином – «організація» (англ. organization) походить від давнього грецького слова «οργανον», латинського – «organon», яке означає знаряддя або інструмент. Від нього ж пішло поняття «орган», а потім, як похідні, «організм» і «організація». Виросла організація із людських потреб в кооперації зусиль для досягнення своїх особистих цілей у зв'язку з наявністю цілого ряду фізичних, біологічних, психологічних і соціальних обмежень. Нині поняття «організація» широко вживається, найчастіше воно означає: внутрішню упорядкованість, узгодженість взаємозалежних елементів цілого.

При розгляді поняття «суть екскурсії» необхідно мати на увазі обумовленість екскурсійного процесу об'єктивними вимогами. Кожна екскурсія представляє особливий процес діяльності, суть якого обумовлена конкретними закономірностями (тематичність, цілеспрямованість, наочність, емоційність, активність та ін.) [21].

У «Тлумачному словнику живої великоруської мови» (т. 1- 4, 1863 - 1866) нашого видатного земляка В. І. Даля (літ. Псевдоним Козак Луганський) знаходимо визначення поняття «екскурсія» як «проходка, прогулка, выход на поиск чего, для собирания трав и пр.». Ці поняття знайшли своє відображення у сучасному енциклопедичному словнику-довіднику з туризму [23], де зазначається: ЕКСКУРСІЯ – Туристська послуга, що забезпечує задоволення духовних, естетичних, інформаційних потреб туристів. 2. Процес наочного пізнання навколишнього світу: особливостей природи, сучасних та історичних ситуацій, елементів побуту, пам'яток певного міста чи регіону – заздалегідь обраних об'єктів, що визначаються на місці їхнього розташування. 3. Тематичний маршрут з метою відвідування визначних об'єктів і місцевостей. Екскурсія має свої ознаки (елементи): тривалість проведення (від однієї академічної години до

однієї доби); наявність екскурсантів (група чи індивідуально); наявність екскурсовода; показ екскурсійних об'єктів, первинність зорових вражень; пересування учасників екскурсії заздалегідь складеним маршрутом; цілеспрямованість показу об'єктів, розповіді екскурсовода; наявність певної теми. Екскурсія виконує функції інформування, розширення кругозору і пізнання, організації культурного дозвілля, відпочинку, спілкування. Вимоги, що висувуються до екскурсії: повнота й достовірність інформації; культурно-пізнавальна значущість і точність композиції й виконання екскурсії; задоволення естетичних, морально-психологічних потреб екскурсантів.

Екскурсія (від лат. *excursio* – виїздка, мандрівка) – відвідання визначних об'єктів (пам'ятники культури, музеї, підприємства, місцевість), форма і метод набуття знань. Проводиться як для групи, так і індивідуально під керівництвом спеціаліста – екскурсовода. Екскурсії поділяються: за метою: на учбові (в т.ч. учбово-виробничі, з метою профорієнтації, обміну досвідом), культурно-освітні, наукові; за тематикою у відповідності зі змістом об'єктів; за місцем розміщення об'єктів – натурні і музейні; за складом учасників – для різних вікових категорій, спеціалістів різних профілів, туристів, учнів та ін. Екскурсія – важлива складова самореалізації людини. Вона забезпечує задоволення, як психологічних потреб людини (повага до себе, прагнення до знань та успіху), так і потреби самоутвердження і розвитку, що пов'язані з внутрішнім станом людини. Це найбільш високий критерій реалізації особистого «я», для чого необхідний не тільки значний внутрішній потенціал, а й високий культурний рівень [23].

Науково-практичний підхід у дослідженні соціально-економічного явища – організація екскурсійної діяльності невід'ємно охоплює вивчення процесу діяльності як фактора розвитку, на нашу думку, вплив основних важелів на розвиток екскурсійних ресурсів і туристично-екскурсійного середовища доповнюється ще досить важливим фактором це діяльністю – рухом, поведінкою, практикою всіх учасників.

Відмічаємо, що організація екскурсійної діяльності розвивається відповідно загальних основних законів розвитку: синергії; самозбереження; розвитку; відповідності різноманітності системи, що управляє; різноманітності керованого об'єкта; об'єктивного закону пріоритету цілого над частиною; загального закону врахування системи потреб.

Розвиток та організація екскурсійної діяльності в Україні підтримується і регулюється на національному рівні. Уряд схвалив 16 березня 2017 року Стратегію розвитку туризму та курортів на період до 2026 року [24]. Документ розроблено з метою створення умов для забезпечення прискореного розвитку сфери туризму і курортів, перетворення її у високоефективну, інтегровану у світовий ринок галузь. Запровадження Стратегії передбачається за напрямками, серед яких: забезпечення безпеки туристів та захист їх законних прав та інтересів, імплементація законодавства ЄС у сфері туризму, забезпечення комплексного розвитку територій, зокрема створення сприятливих умов для залучення інвестицій у розбудову туристичної інфраструктури, удосконалення системи професійної підготовки

фахівців сфери туризму, формування та просування позитивного іміджу України, як країни привабливої для туризму. Стратегія визначає інтегрований підхід до формування і реалізації державної політики у сфері туризму та курортів, який у визначених межах передбачає удосконалення та розвиток екскурсійного обслуговування. Одним із основних напрямків реалізації Стратегії в аспекті екскурсійної діяльності є впровадження міжнародної системи якості послуг за такими напрямками, як організація роботи гідів-перекладачів та екскурсоводів [24].

Проблеми організації екскурсійної діяльності в Україні викликають професійний інтерес у міжнародних експертів, науковців, представників влади та туристичного бізнесу. На II Міжнародній науковій конференції з питань розвитку туризму, що відбулася 23 листопада 2016 року за сприяння Торгово-промислової палати України було проаналізовано сучасний стан екскурсійної діяльності та світовий досвід у питаннях регулювання екскурсійної діяльності. У свою чергу, представники туристичної галузі провідних європейських країн: Іспанії, Великобританії, Швейцарії, Франції, Литви, Польщі, Угорщини презентували перед учасниками конференції концепції регулювання екскурсійної діяльності своїх держав [25].

Проаналізувавши представлені концепції учасників конференції можна зробити висновки, що управління екскурсійною діяльністю в Україні повинно бути ефективним і включати в себе: вдосконалення нормативної бази, а саме – визначення таких понять, як «гід», «екскурсовод» тощо; розробку певних вимог до організації та здійснення екскурсійної діяльності; введення механізму ліцензування екскурсійної діяльності, сертифікація; запровадження стажування для майбутніх гідів та екскурсоводів після успішного закінчення курсів; створення кваліфікаційних комісій, які матимуть у своєму складі фахівців та експертів у галузі туризму.

Екскурсійна діяльність є пріоритетним напрямком в індустрії туризму України, відповідно до Міської цільової програми розвитку туризму в місті Києві на 2016-2018 роки, фахівці зазначають, що в економічному відношенні екскурсія є найбільш рентабельною (11-12 %) складовою столичного туристичного продукту [26].

Одним із найактуальніших питань організації екскурсійної діяльності є удосконалення організаційно-економічного механізму з використанням передового досвіду провідних країн-лідерів світу туристичної індустрії, враховуючи туристичний потенціал України. Оскільки, туристична сфера пов'язана з діяльністю більш як 50 галузей її розвиток сприяє підвищенню рівня зайнятості, диверсифікації національної економіки, збереженню і розвитку культурного потенціалу, збереженню екологічно безпечного навколишнього природного середовища, а також підвищує рівень інноваційності національної економіки, сприяє гармонізації відносин між різними країнами і народами. Крім того, туризм є одним із засобів реалізації зовнішньої політики держави [24]. Якщо врахувати ефективну інтеграцію індустрії туризму з іншими галузями національної економіки, наприклад, з агропромисловим комплексом, то ми очікуємо синергетичний ефект від

розвитку різних видів туризму, що беззаперечно пов'язані з екскурсійною діяльністю.

Україна розташована у центрі Європи та має всі умови для належного розвитку економіки за рахунок туризму, проте суттєво відстає від провідних держав світу за рівнем розвитку туристичної інфраструктури та якості туристичних послуг.

Також зазначимо, що Україна знаходиться між двома великими туристичними ринками ЄС і Росія. А вихід українських виробників товарів і послуг національного господарства на ринок Китаю активізує роботу «Шовкового шляху», який є надзвичайно важливим транспортним коридором, який дасть можливість Україні стати європейським туристичним транспортно-логістичним хабом (туристично-транспортним вузлом). Змінюючи пріоритети в транспортно-логістичній сфері національної економіки ми отримуємо можливість нарощувати туристичний потенціал у напрямку розвитку туристичного коридору який буде проходити через два моря: Чорне і Каспійське. Це нові можливості на туристичному ринку, система поромів і залізниць маршрутом Україна – Грузія – Азербайджан – Казахстан – Китай. Для учасників галузевого ринку є перспектива не тільки організовувати та реалізовувати туристичний продукт в кінцевих точках, а й по всьому шляху, в ті країни, які Україна відкрила для експорту. Тобто це розумне використання логістичної можливості – продавати туристичні послуги в тих країнах, які знаходяться на шляху до Китаю. Якщо враховувати, що перевезення вантажу цим маршрутом складає 10-12 діб, то туристичний круїз цим маршрутом може бути орієнтований на 14-16 діб. Переконливим фактом є те, що жоден із цих туристичних продуктів не може бути повноцінно реалізованим без організації екскурсійної діяльності. Враховуючи, що на національному рівні активізується робота над продовженням «Шовкового шляху», який би з'єднав Чорне з Балтійським морем. Україна може стати туристично-транзитним хабом, який з'єднає не тільки Захід і Схід, але й Південь і Північ [27].

Організація екскурсійної діяльності як пріоритетний напрямок індустрії туризму в Україні потребує чіткого державного регулювання. Враховуючи поступальні кроки в напрямку світової інтеграції, державне регулювання економіки туризму в Україні націлене на ефективну роботу в першу чергу в напрямку розвитку внутрішнього туризму та європейської інтеграції.

Основними цілями державного регулювання в галузі туризму є: забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок, свободу пересування, відновлення зміцнення здоров'я, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, задоволення духовних потреб та інших прав. Безпека туризму, захист прав та законних інтересів туристів, інших суб'єктів туристичної діяльності та їх об'єднань [18].

Враховуючи інтеграційні процеси національної економіки в усіх галузях народного господарства, Україні необхідно діяти відповідно до міжнародних тенденцій розвитку в тому числі і розвитку туризму.

Незважаючи на багато проблем, з якими зіткнулась Європа в 2016 році, туризм в черговий раз продемонстрував виняткову міцність і пружність, посилюючи свій внесок в економічне зростання, створення робочих місць і соціального благополуччя в країнах Європейського Союзу (ЄС-28). Туризм сьогодні є одним з ключових елементів стратегії ЄС і України в напрямку інклюзивного зростання.

Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй затвердила прийняття 2017 року Міжнародним роком сталого розвитку туризму. У резолюції, що прийнято 4 грудня 2016 року, визнається важливість міжнародного туризму, а також висловлюється надія, що оголошення 2017 року Міжнародним роком сталого розвитку туризму сприятиме кращому взаєморозумінню між народами в усьому світі, внаслідок чого буде підвищено поінформованість про велику спадщину різних цивілізацій і в забезпеченні кращого розуміння цінностей, притаманних різним культурам, сприяючи тим самим зміцненню миру в усьому світі. Проголошені резолюцією ООН основні напрямки розвитку туризму можуть бути реалізовані у аспекті інклюзивного зростання економіки. Відповідно до туристичної політики ВТО модель інклюзивного розвитку є сприятливим середовищем для розвитку доступного туризму, створенню робочих місць у цій індустрії, розвитку торгівлі [28], що створює сприятливий клімат для розвитку організації екскурсійної діяльності за економічним вектором.

Модель інклюзивного розвитку є найбільш прийнятною і для України у сенсі забезпечення конкурентоспроможності національної економіки та економіки туризму, зокрема, рівномірного підвищення добробуту усіх громадян.

Інклюзія полягає у адаптації системи до потреб людини. У ній всі зацікавлені сторони повинні брати активну участь для отримання позитивного результату при рівних можливостях. У рамках інклюзивної моделі люди адаптуються, змінюються, враховуючи і задовольняючи потреби кожного члена суспільства. Концепція інклюзивного розвитку передбачає, що кожен суб'єкт економіки є важливим, унікальним, цінним для суспільства і має можливості, щоб задовольнити свої потреби [17].

Ефективна організація екскурсійної діяльності на мікрорівні має бути відображена у розширенні та вдосконаленні екскурсій для туристів, формуванні мережі заміських екскурсій, розробці комплексної програми екскурсій для школярів і студентів, організації екскурсійно-інформаційних пунктів, організації та проведенні науково-практичних конференцій, цільових семінарів з екскурсійно-методичної проблематики; координації діяльності та підтримці громадських об'єднань екскурсійних працівників, організації конкурсів на проведення найкращої екскурсії, розробці інноваційних екскурсійних маршрутів. Вагомий вплив на ефективність екскурсійної діяльності має організація роботи гідів, гідів-перекладачів, екскурсоводів їх підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації, атестація, тому що саме людський фактор відіграє вирішальну роль у розвитку комунікацій, що є передумовою ефективності туристичної індустрії.

Оцінюючи соціально-економічне середовище в якому розвивається індустрія туризму в цілому, відмічаємо, що є ознаки формування платформи для ефективної організації екскурсійної діяльності, що націлена відповідати визначеним перспективам та розробленим рекомендаціям щодо підвищення ефективності організації екскурсійної діяльності з урахуванням вимог суттєвої активізації впровадження інновацій і стандартів інформаційного суспільства як мотиватора розвитку економічних відносин.

Економічна ефективність організації екскурсійної діяльності як пріоритетної сфери індустрії туризму повинна формуватись на таких компонентах: розширення співробітництва та нарощування потенціалу в області екскурсійної діяльності; оцінка ринкових тенденцій організації екскурсійної діяльності; активізація вагомості впливу екскурсійної діяльності на розвиток культурного внутрішнього та міжнародного туризму; сприяння організації екскурсійної діяльності розвитку стійкого, відповідального, доступного і етичного туризму.

Висновки з даного дослідження. Досліджуючи проблеми організації екскурсійної діяльності в Україні виявлено вагомий прояв впливу економічних, правових, організаційних, освітніх, культурних, наукових, навчально-методичних процесів на її розвиток з урахуванням національних, європейських та світових тенденції розвитку туристичної індустрії.

Світова економічна інтеграція туристичної індустрії України потребує чіткого дотримання законів ринкової економіки, зокрема, в системі реалізації екскурсійної діяльності за рахунок адаптації учасників ринку екскурсійних послуг до міжнародних вимог та вимог ЄС щодо якості та безпеки.

Перераховані вище чинники розвитку організації екскурсійної діяльності займають вагоме місце серед головних факторів соціально-економічного поступу туризму. Представники влади, бізнесу, освіти, культури, охорони здоров'я і довкілля та інші зацікавлені та відповідальні організації повинні працювати разом, щоб гарантувати продовження розвитку екскурсійної діяльності та зростання її вкладу в поступальному русі суспільства за рахунок інновацій, співпраці і диференційованого підходу до розвитку туризму. Тому, в Україні потрібно створювати умови для реалізації і функціонування нових моделей розвитку, що сприятимуть активізації використання туристичного потенціалу нашої держави.

Ефективна організація екскурсійної діяльності є складовою інклюзивного зростання економіки туризму та розвитку суспільства, вона є багатфакторним і багаторівневим процесом, основою її є економіка максимальної зайнятості і взаємодія усіх суб'єктів.

Література:

1. Бабарицька В. Екскурсознавство і музеєзнавство: навчальний посібник / В. Бабарицька, А. Короткова, О. Малиновська. – 2-ге, перероб. і доп. – К.: Альтерпрес РА, 2012. – 444 с.

2. Галасюк С.С. Організація туристичних подорожей та екскурсійної діяльності: навчальний посібник / С. С. Галасюк, С. Г. Нездоймінов. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 178 с.
3. Любіцева О.О. Методика розробки турів: навчальний посібник / О. О. Любіцева. – 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Альтерпрес, 2008. – 300 с.
4. Нездоймінов С. Г. Організація екскурсійних послуг: навч.- методичний посібник /С. Г. Нездоймінов. – Одеса: Астропринт, 2011. – 216 с.
5. Нездоймінов С. Г. Навчальний курс з підготовки фахівців туристичного супроводу: методичні та інформаційні матеріали з курсу підготовки екскурсоводів та гідів-перекладачів / С. Г. Нездоймінов, Я. Г.Фуки // Укл. С. Г. Нездоймінов, Я. Г. Фуки – Одеса: ОДЕУ, Ротапринт, 2011. – 135 с.
6. Нездоймінов С. Г. Підприємницький вектор розвитку регіонального туризму: Монографія. – Одеса: пальміра, 2011. – 344 с.
7. Сокол Т.Г. Основи туристичної діяльності / Т.Г.Сокол; за заг.ред. Орлова В.Ф. – К.: Грамота, 2006. – 264 с.
8. Альтгайм Л. Б. Основи музейної та екскурсійної діяльності. Курс лекцій / Л. Б. Альтгайм. – Тернопіль: Тернопільський нац. пед. університет ім. В. Гнатюка, 2007. – 113 с.
9. Боева А. Ф. Творческий процесс создания новых экскурсий: поиски и находки / А. Ф. Боева // Пилигримы Крыма – 99. – Симферополь: Крымский архив, 2005. – Т.2 – 212 с.
- 10.Воронина А. Б. Организация экскурсионных услуг / А. Б. Воронина. Симферополь: Сонат, 2008. – 200 с.
- 11.Голубничая С. Н. Основы экскурсионного дела. Учебник / С. Н. Голубничая – Донецк: Институт турбизнеса, 2003. – 214 с.
- 12.Савина И. В. Экскурсоведение / И. В. Савина, З. М. Горбылева. – Минск: БТЭУ, 2004. – 335 с.
13. Чагайда І. М. Екскурсовознавство: Навчальний посібник / І. М. Чагайда, С. В. Грибанова – К: ІТФПУ, 2004 – 240 с.
- 14.Зінченко В. А. Екскурсологія як туризмологічна наука / В. А.Зінченко // Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія: філософські науки. – 2010. – Випуск 8. – С.211-223.
- 15.Романенко О. В. Організація екскурсійних послуг / О.В.Романенко // Культура народів Причорномор'я. – 2009. – №176. – С.159-161 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www. tourlib.net](http://www.tourlib.net)
- 16.Федорченко В. К., Костюкова О. М., Дьорова Т. А., Олексійко М. М. Історія екскурсійної діяльності в Україні: Навчальний посібник. – К.: Кондор. – 2004. – 166 с.
- 17.Базиліук А. В. Інклюзивне зростання як основа соціально-економічного розвитку / А. В. Базиліук, О. В. Жулин // Економіка та управління на транспорті. – 2015. – Вип. 1. – С. 19-29. – Режим доступу: [http: || nbuv. gov.ua | UJRN| eut](http://nbuv.gov.ua | UJRN| eut) 2015 15
- 18.Про туризм: Закон України № 124-VIII від 15.01.2015, // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 14, ст. 3. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www. zakon.rada.gov.ua / laws/show/324/95->

- 19.Компанець К. А. Організаційно-економічне обґрунтування принципів та методів управління підприємством (на прикладі туристичних організацій). Автореферат на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Національний транспортний університет Міністерства освіти і науки України. – 2015. – 20 с.
- 20.Завадський Й. С. Менеджмент: Підруч. для студ. екон. спец. вищ. навч. закл. України (III і IV рівнів акредитації): У 3. т. Т. 1 / Й. С. Завадський; Європейський ун. т. - 3 – є вид. – К.: Вид.-во Європ. ун-ту, 2002. – 537 с.
- 21.Емельянов Б. В. Экскурсоведение: Учебник / Б. В. Емельянов – М.: Советский спорт, 2003. – 216 с.
22. Мілашовська О. І., Удовенко А. М. Роль і місце екскурсійної діяльності у розвитку релігійного туризму на Закарпатті / Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.16 С. 124-129.
- 23.Смолій В.А., Федорченко В.К., Цибух В.І. Енциклопедичний словник-довідник з туризму. - К., 2006.
- 24.Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2017 № 168-р. Електронний ресурс [Режим доступу]: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-p>
- 25.ІІ Міжнародна конференція з питань розвитку туризму [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://ubc.eu.com/events/past-events/713>
26. Про затвердження Міської цільової програми розвитку туризму в місті Києві на 2016-2018 роки. Рішення Київської міської ради від 11.02.2016 № 91/91 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://kmr.gov.ua/uk/rishenya>
- 27.Слатвінська Л. А. Організаційно-економічні пріоритети розвитку молокопродуктового підкомплексу [Електронний ресурс] / Л. А. Слатвінська // Ефективна економіка. – 2016. - № 5. – Режим доступу до журналу:<http://www.economy.nayka.com.ua>
28. ООН оголосила 2017 рік міжнародним роком сталого розвитку туризму [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Print?lang=uk-UA&id=ffc9a9b9-4ce5-439b-aa44-c4f26e86abbb>

References.

- 1.Babarytska, V. and Malynovska, O. (2012), *Ekskursoznavstvo i muzeieznnavstvo: navchalnyi posibnyk* [Excursiology and Museology], 2nd ed, Alterpres RA, Kyiv, Ukraine.
- 2.Halasiuk, S. S. and Nezdoiminov, S. H. (2013), *Orhanizatsiia turystychnykh podorozhei ta ekskursiinoi diialnosti: navchalnyi* [Organization of Tourist Tours and Excursion Activities], Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine.
3. Liubitseva, O.O.(2008), *Metodyka rozrobky turiv: navchalnyi posibnyk* [Methodology of Tours Development],Alterpres, Kyiv, Ukraine.

4. Nezdoiminov, S. H. (2011), *Orhanizatsiia ekskursiinykh posluh: navch.-metodychnyi posibnyk* [Organization of Excursion Services] Astroprynt, Odesa, Ukraine.
5. Nezdoiminov, S. H. (2011), *Navchalnyi kurs z pidhotovy fakhivtsiv turystychnoho suprovodu: metodychni ta informatsiini materialy z kursu pidhotovky ekskursovodiv ta hidiv-perekladachiv* [Educational Course on Training Specialists of the Tourist Accompaniment, Methodological and Informational Materials on Guides and Guide-interpreters' Training Course], Rotaprynt, Odesa, Ukraine.
6. Nezdoiminov, S. H. (2011), *Pidpriemnytskyi vektor rozvytku rehionalnoho turyzmu* [Entrepreneurial Vector of Regional Tourism Development], Palmira, Odesa, Ukraine.
7. Sokol, T. H. (2006), *Osnovy turystychnoi diialnosti* [Fundamentals of Tourism Activities] Hramota, Kyiv, Ukraine.
8. Althaim, L. B. (2007), *Osnovy muzeinoi ta ekskursiinoi diialnosti. Kurs lektsyi* [Fundamentals of Museum and Excursion Activities Lecture Course], Ternopilskiy nats. ped. universytet im. V. Hnatiuka, Ternopil, Ukraine.
9. Boeva, A. F. (2005), *Tvorcheskyi protses stvorennya novykh ekskursiy: poisky y nakhodky* [Creative Process of Making New Excursions: Searches and Finds], Pylyhrymy Kryma, Symferopol: Krymskyi arkhiv, Ukraine.
10. Voronyna, A. B. (2008), *Orhanyzatsiia ekskursiinykh usluh* [Organization of Excursion Services] Sonat., Symferopol, Avtonomna Respublika Krym.
11. Holubnychaia, S. N. (2003), *Osnovy ekskursionnogo dela* [Organization of Excursion Services] Ynstytut turbyznesa, Donetsk, Ukraine.
12. Savyna, Y. V. and Horbyleva, Z. M. (2004), *Ekskursovedenye* [Excursiology], BTEU, Mynsk, Bilorus.
13. Chahaida, I. M. and Hrybanova, S. V. (2004), *Ekskursoznavstvo* [Excursiology: Tutorial], ITFPU, Kyiv, Ukraine.
14. Zinchenko, V. A. (2010), "Excursiology as a Tourismologic Science", *Ekskursolohiia yak turyzmolohichna nauka, Naukovi zapysky Kyivskoho universytetu turyzmu, ekonomiky i prava. Serii: filosofski nauky*, vol. 8, pp211 – 223.
15. Romanenko, O. V. (2009), "Organization of Excursion Services", *Orhanizatsiia ekskursiinykh posluh, Kultura narodov Prychernomoria*, vol. 176, available at: www.tourlib.net (Accessed 24 April 2017).
16. Fedorchenko, V. K., Kostiukova, O. M., Dorova T. A. and Oleksyiko M. M. (2004), *Istoriia ekskursiinoi diialnosti v Ukraini: Navchalnyi posibnyk* [History of Excursion Activity in Ukraine: Tutorial], Kondor, Kyiv, Ukraine.
17. Bazyliuk, A. V. and Zhulyn O. V. (2015), "An Inclusive Growth as the Basis of Socio-economic Development" *Inkliuzyvne zrostannia yak osnova sotsialno-ekonomichnoho rozvytku, Ekonomika ta upravlinnia na transporti* vol. 1, pp. 19-29.

18. The Verhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine “On Tourism” available at: [http://www.zakon.rada.gov.ua / laws/show/324/95](http://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95) (Accessed 24 April 2017).
19. Kompanets, K. A. (2015) ”The Organizational and Economic Justification of Principles and Methods of Business Management (Case of Tourist Organizations)” Abstract of Ph. D. dissertation, 08.00.04 - Economics and Enterprises Management (by the types of economic activity), National Transport University, Kyiv, Ukraine.
20. Zavadskyi, Y. S. (2002), Menedment: Pidruch. dlia stud. ekon.. spets. vyshch. navch. zakl. Ukrainy (III i IV rivniv akredytatsii),:[Management: Textbook. for Students of Economic Specialties of Higher Educational Institutions of Ukraine (III and IV Accreditation), 3rd ed, *Yevropeyskyi un.-t.*, Kyiv, Ukraine.
21. Emelianov, B. V. (2003), Ekskursovedenye [Excursiology], Sovetskyi sport, Moskva, Rosiya.
22. Milashovska, O. I and Udovenko, A. M. (2013), “Role and Place of Excursion Activity in the Development of Religious Tourism in Transcarpathia”, *Naukovyi visnyk NLTU*, Lviv, Ukraine.
23. Smolii, V. A. Fedorchenko, V. K., and Tsybukh, V. I. (2006) *Entsyklopedychnyi slovnyk- dovidnyk z turyzmu*, [Collegiate Explanatory Dictionary on Tourism], Kyiv, Ukraine.
24. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), “Resolution of the Cabinet of Cabinet of Ministers of Ukraine “About Approval of Tourism and Resorts Strategy of Development for the Period until 2026”, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-r> (Accessed 24 April 2017).
25. Ukrainian chamber of commerce and industry (2016), “II International Conference on Tourism Development”, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-r> (Accessed 24 April 2017).
26. Kyiv City Council (2016), “About Approval of the City Target Tourism Development Program in Kiev 2016-2018. Kyiv City Council, available at: <http://kmr.gov.ua/uk/rishenya>, (Accessed 24 April 2017).
27. Slatvinska, L. A. (2016), “Organizational and economic priorities of the development of milk-production subcomplex of Ukraine”, *Effektyvna ekonomika*, [Online], vol. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua>, (Accessed 24 April 2017).
28. OON oholosyla 2017 rik mizhnarodnym rokom staloho rozvytku turyzmu (2017), available at: <http://www.me.gov.ua/Documents/Print?lang=uk-UA&id=ffc9a9b9-4ce5-439b-aa44-c4f26e86abbb> (Accessed 24 April 2017).